

DEVİRİMCİ AZERİ ŞAİR: ALİ REZA NABDEL'İN KÜRDİSTAN ŞİİRİ

Ali Reza (Oktay) Nabdel, Azeri kökenli devrimci şair Haftalar, aylar süren sonuçsuz sorguların ardından, göstermelik mahkemelerde altı kez idam cezası verildi. Nabdel 13 Mart 1972 günü dokuz yoldaşıyla birlikte katledildiğinde 28 yaşındaydı. Katledilmeden önce 'Kürdistan' isimli bir şiir bıraktı.

Ali Reza Nabdel, 1947'de İran'da dünyaya geldi. Şair Oktay sıfatını geriye iterek devrimci direnişte yer alan Nabdel, o dönemde "Tebriz Çevresi" adlı genç kuşağın liderlerinden Samed Behrengi'nin de yakın dostuydu. Şah devrildikten sonra 1979'da şiirleri toplanıp "Işık" adlı bir kitapta yayınlandı.

• Halkın Fedailerini

1971 Martında İran polisi olağanüstü teyakkuz durumundaydı. Bir ay önce kuzeydeki ormanlarda birdenbire beliren küçük bir gerilla grubu, üzerine gönderilen on binlerce askerle yirmi gün süren çarpışmalardan sonra imha edilmişti. Ancak, bu beklenmedik olay, 1953 darbesinden beri politik eylemin adının bile unutulduğu İran'da eylemin askeri boyutlarını aşan bir etki yaratmıştı.

Gerilla hareketinin başladığı gibi bastırılmasına rağmen olayın ardından başta başkent Tahran olmak üzere büyük kentlerde beliren duvar yazıları, yoksul mahallelerde dağıtılan yasak bildirimler, geceleri işlek meydanlara gizlice yapıştırılan afişler, aydınlar, öğrenciler ve işçileri birden sardığı gözlenen heyecan ve beklenti havası, yüzeydeki durgun görüntünün altında bir şeylerin harekete geçtiğine, darbeden sonra ezilmiş, dağıtılmış ve artık marjinalleşerek ülke gündeminden kesin olarak çıkmış olduğuna inanılan İran

komünist hareketinin yeniden başını kaldırdığına işaret ediyordu. Polis, olayın ardından yapılan kitlesel tutuklamalar ve sorgulamalara rağmen, gelişmelerin ardındaki yeni örgütlenmenin yapısını çözmekte başarılı olamamıştı.

Bu atmosfer içinde rutin arama ve kontrol faaliyetlerini iki katına çıkaran Tahran polisi, gece yaptığı yol kontrollerinden birinde üzerinde iki kişi bulunan bir motosikleti durdurmaya çalıştı. Motosiklettekilerin dur emrine silahla karşılık vermesinin ardından çıkan kısa çatışmada yirmili yaşlardaki şüphelilerden biri öldürülürken diğeri karnından ve bacağında vurulmuş olarak baygın halde yaralı ele geçirildi. Üzerlerinde bulunan bildiriler, şüphelilerin, yazının başında söz edilen gerilla eylemini de gerçekleştiren, adı yeni duyulmaya başlayan *Halkın Fedai Gerillaları* adlı örgütün üyeleri olduklarını gösteriyordu.

• Kurşun Sizin, Söz Benim

Durumu ayrıntılı bir sorgulamaya el vermediğinden, yaralı, polis gözetiminde hastaneye kaldırıldı. Ancak, burada başındaki polis bir anlığına odayı terk ettiğinde kendisini pencereden dışarı attı. Peşinden koşan polisler tarafından engellendiğinde, düşme sonucu bir elinin kemikleri kırılmış olduğu halde, açık yarasından içeri soktuğu sağlam eliyle iç organlarını parçalamaya çalışıyordu.

Şahlığın gizli polisi SAVAK'ın tecrübeli sorgucuları, konuşmamak için yapılan intihar girişimlerinin çoğu kez tutuklunun direncinin sonuna gelmiş olduğuna işaret ettiğini biliyorlardı. İntihar girişimi engellendiğinde çoğu kez enerjilerinin son kırıntısını da tüketmiş olan tutuklular moral çöküntüsü içinde konuşmaya başlıyordu. Bu yüzden işi sıcağı sıcağına bitirmek için, acılarına son verilip tedavi görebilmesi için konuşmasını önerdiler. Yaralı, bu öneriye sonraları devrimci çevrelerde bir slogan haline gelecek olan şu cevabı vermekle yetindi: "Kurşun sizin, söz benim."

• Tebriz Çevresi

Kısa süre sonra, yaralının adının Ali Reza Nabdel olduğu ve solcu kimliği yüzünden SAVAK tarafından çoktandır fişlenmiş bulunduğu ortaya çıktı. Nabdel, birkaç yıl önce SAVAK tarafından tertiplendiğine inanılan beklenmedik bir ölümle genç yaşta hayata veda eden ünlü yazar ve araştırmacı Samed Behrengi önderliğindeki “Tebriz Çevresi” denen genç Azeri aydınlar grubunun tanınmış adlarından biriydi. Tebriz Çevresi, baskı altındaki Azeri kimliğine olan bağlılıkları ve sol düşüncelere karşı fazla gizleyemedikleri yakınlıkları yüzünden başından beri SAVAK’ın titiz gözetimi altındaydı. Ancak, Marksist eğilimleri bilinmekle birlikte, faaliyetlerini edebiyat, Azeri folklor araştırmaları ve eğitim sistemiyle ilgili incelemelerle sınırlamış görünen grubun doğrudan politikayla ilgilendiğini gösteren bir kanıt bulunamamıştı.

Hukuk eğitimi almasına rağmen bu alanda kariyer yapmak yerine halka hizmet adına arkadaşı Behrengi’nin örneğini izleyerek ilkokul öğretmenliğini seçen Ali Reza Nabdel, Tebriz Çevresi’nin bütün üyeleri gibi edebiyatla yakından ilgileniyordu. “Oktay” mahlasıyla kaleme aldığı Türkçe şiirleri, yaşamayı başarmakla birlikte, sistemli devlet baskısı ve dünyanın en büyük şiir dillerinden biri olan Farsçanın gölgesinde kalmak yüzünden gelişimi engellenmiş olan İran Azeri şiirine biçim ve içerik açısından getirdiği yenilikle dikkat çekiyordu. Ne var ki Şahlığın Azeri kültürüne uyguladığı ağır baskı yüzünden yayımlanma şansı bulamayan bu şiirler, sadece dar bir arkadaş çevresi tarafından tanınıyordu. Kaldı ki, yavaş ve temkinli tartışmalar sonunda, emperyalizmle tam bir bağımlılık ilişkisi içinde İran’ı ezen polis devletine karşı koymanın tek yolunun silahlı mücadeleden geçtiği inancına varan Tebriz Çevresi, edebi ve bilimsel çalışmaları ikinci plana itip Şahlığa karşı açık savaşa girmenin yollarını aramaya başlamıştı.

• Küçük Kara Balık’ın Çağrısı

1953 darbesinden sonra, ulusalcuların dağılması ve önderliğinin teslimiyeti yüzünden komünist partisinin (Tudeh) utanç verici bir yenilgiye uğramasıyla, Ayetullah Humeyni gibi radikal din adamlarının çevresinde toplanmış bazı İslami gruplar dışında İran'da Şahlığa karşı örgütlü muhalefet kalmamıştı. Bununla birlikte, sol ve ilerici güçlerin yenilgisi İran ile sınırlıydı. Dışarıda devrimler ve ulusal kurtuluş savaşları yükselmeye devam ediyordu. Yenilginin ardından bütün bir eylemciler kuşağı sahneden çekilmişken, 1960'lar İran'ında dünyada yükselen sol dalgadan (Küba devrimi, Cezayir ve Vietnam kurtuluş savaşları vb.) etkilenen ve yeniden mücadelenin yollarını arayan yeni bir kuşak yetişiyordu. Tebriz Çevresi de bu kuşağa aitti. Bu kuşak, Behrengi ağır sansürü atlatarak "Küçük Kara Balık" kitabını yayınlamayı başardığında, masalın dört dörtlük edebi biçiminin ardındaki keskin pratik politik bildiriye hemen anladı. *Küçük Kara Balık*, tarihe bilinçli müdahalesiyle kitlelerin ataletini kırarak devrimci mücadelenin önünü açacak bir öncü devrimci parti için yapılmış bir çağrıydı.

Çağrıyı alan başka kentlerdeki devrimci grupların Tebriz Çevresiyle temasa geçmeleriyle, 1970'lerde dünyanın en etkin kent gerilla gruplarından biri olacak Halkın Fedaileri'nin temeli atıldı. Yani, alışılmışın aksine bu kez edebiyat siyasal eylemin önünü açmıştı. Üniversiteyi orada okuduğundan Tahran ile bağları ve edebi ilgileri sayesinde pek çok çevreyle ilişkileri olan Nabdél, Tebriz Çevresi'nin diğer devrimci gruplarla tanışmasında ve örgütün kurulmasıyla sonuçlanan birleşmede önemli rol oynamıştı. Ne var ki, devrimci mücadelenin başlamasıyla şair Oktay, militan Nabdél adına geri plana çekilecek, bütün enerjisini siyasal pratiğe yönelterek edebi çalışmalarını bir yana bırakmak zorunda kalacaktı.

Ülkeyi örümcek ağı gibi saran ajan ve muhbir teşkilatına rağmen yeni hareketin ortaya çıkmasını engelleyemeyen SAVAK, örgüt hakkında bilgi edinme fırsatı olarak gördüğü Nabdél'i

kolay bırakmayacaktı ama bilgi verebilecek duruma gelmesi için önce tedavi edilmesi gerekiyordu. Oktay'ın mirası bu sayede elimize ulaşabildi. Nabdell'in tedavisi İran'ın en tanınmış doktorlarından Profesör Cevat Heyet tarafından yapıldı. Kendisi de Tebrizli bir Azeri olan Dr. Heyet, edebiyatla ilgilenen sanatçı bir kişiliğe sahipti. Tartışılmaz tıp bilgisi sayesinde Şah sarayından da hastalar edinmişti. Mesleki uzmanlığı ve siyasetten kesinlikle uzak durması sayesinde, Azeri kökenine gösterdiği sadakate rağmen Şahın güvenini kazanmış ve bunun ayrıcalığıyla Türkçeye uygulanan kesin yasağa rağmen, özel izinle "Varlık" adıyla Türkçe bir edebiyat dergisini yıllarca yayımlayabilmeyi başarmıştı. Siyasal bakımdan muhafazakâr, en fazla apolitik denebilecek bir konumda olan doktor, tedavisine verilen genç devrimcinin kararlılığından etkilenmişti. Hasta ile doktor arasında kurulan yakınlık edebiyat üzerine sohbetlerle ilerledi. Nabdell'in edebi bilgisine saygı duyan doktor, polisin sorguya çekmek için sabırsızlandığı bu gözü kara savaşçının bizzat birçok şiir yazmış hatırı sayılır bir şair olduğunu öğrenince daha da şaşırıldı. Oktay'dan geri kalan edebi mirasın büyük bölümü Dr. Cevat Heyet'in polis gözetiminden kaçırmayı başardığı şiirlerden oluşmaktadır.

Sabırsızlıkla bekleyen SAVAK, Dr. Heyet'in kaçınılmaz sonu geciktirmek için başvurduğu bütün çarelere rağmen, sorguya dayanacak kadar iyileştiğine kanaat getirdiği anda Nabdell'e el koydu. Nabdell'in sorgusu SAVAK'ın en tanınmış işkencecilerinden (ki bu meslek aşkı yüzünden birkaç yıl sonra Fedailer tarafından ölümlü cezalandırılacaktır) Nikteb tarafından bizzat yürütüldü. Nikteb, bir başka sorgu ustası Perviz Sabeti'den aldığı teknik yardıma rağmen, yaralı devrimciden bilgi almayı başaramadı. Haftalar, aylar süren sonuçsuz sorguların ardından, göstermelik mahkemelerde altı kez idam cezasına çarptırılan Nabdell 13 Mart 1972 günü dokuz yoldaşıyla birlikte katledildiğinde 28 yaşındaydı.

Oktay'ın şiirlerinin bilinen tek yasal toplu basımı Şah

rejiminin devrilmesinin ardından gelen kısa özgürlük ortamında 1979'da yapılabilmıştır. Uzmanlar, "'Işık" adıyla yayımlanan kitaptaki şiirlerin, biçim ve içerik açısından getirdiği yeniliklerle, genellikle geleneksel kalıplara dayanan Azeri (İran'daki) şiiri için, ne yazık ki İran'ın siyasal tarihi yüzünden arkası gelmeyen, yeni bir çığır açtığını belirtirler.

• Üniversitede Kürt Öğrencilerle Tanıştı

Nabdel'in İran'da Şah rejimine karşı mücadele ettiği yıllarda Kürtçe yasaklı diller arasındaydı. 1946-1979 yılları arasında basın yayın alanında Azerbaycan dilinin kullanılması da yasaklanmıştı. Bu yasak, 14 Ekim 1978 tarihinde kaldırıldı.

Nabdel ya da takma adıyla Oktay, Tahran Üniversitesi'nde hukuk okuduğu yıllarda Kürt öğrencilerle tanışmıştı. Kürt sorunu ile ilgili araştırmaları, Kürt halkı ve mücadelelerine duyduğu sempati, Kürt ve Azeri halkı arasındaki dayanışma onun "Bu daxlar uca bash" isimli şiirinde ifadesini buluyor. Şiirin başlığında Kürtleri için haklı mücadelenin sembolü olan Kürdistan'ın doğasına, yüksek dağlarına gönderme yapılıyor.

İşte Nabdel'in şiirinin Azerice aslı ile Kürtçenin Sorani lehçesinde yapılmış çevirisi:

Kürdistan

Bu dağlar uca baş

Uca baş dağlara qanlı çekmeler

Yol aç bilmez

Bu dağın ceyranı üzge oçunun oxuna gelmez

Qolları bağlanan esir bir insan

Tutqun axşamlarda ağlamaz gülmez

Dereler derin ele derin ki

“Hejar” derinlikde insanlar besleyib
Dereler de axan Qızıl Uzeni
Suyu hem şirin, hem de ateşin
Ele bir su ki, o bizim yurdumuza çatanda bele,
Hediye getirir geçdi ellerden ürek ateşin
Düşler meşelik, palıt meşeler
Axşamlar oxur her quş min destan
Bu lay lay sesiyle astaca astaca
Uyquya gedır güzel Kürdistan
Bu dağlar qoca baş, elleri uca baş
Hammiye bir dost, bize bir qardaş
Ay yaxılan odlar da, birlikde yanan vefalı yoldaş
Düşlere yensek, çekilib yaylıb
Gum gwey zanbaq tek düzler de tütün
Düzlerde çalışır oğlanlar qızlar gündüzu bütün
Yaylaq da oba, oba da çoban
Çobanın ağzında ince bir tutek
O söyleyir igidler çeken ğemi
Ele bir ğem ki Bistun Dağında
Igid Ferhadi bulayir qana
Esrinin güzeli, yurdunun çiçeği
Ala göz Şirini getirer cana

Bu dağlar uca baş
Uca baş dağlara qanlı çekmeler yol aça bilmez
Bu dađda gezeler irigöz ođullar
Üreklerinde derin bir sevgi
O sevgi ki Selahaddin'ın gönlün dağıldı
Efsaneler de insanlar tekin belin bađladı
Dereler derin, sular ateşin
Düzler tütünlük, düşler meşelik
Axşamlar qořur her quş min destan
Bura Kürdistan, bura Kürdistan
Xan Qızıl Uzen axan güne dek
Ulduzlar yere baxan güne dek
Bol olsun xalqının ekdiği bostan
Var olsun bizim qardaş Kürdistan

'Elîrezay Nabdil (oxtay)

Wergêranî Hesênî Qizilcî

Ho, çî kej u kêwêkî beriz

kam çekmey xwênawî detuwanê be em çiya berzane da serkewê

kam rawkerî bêgane detuwanê aske řarezakanî em rewezane be dîl
bigrê

êwareyekî xefetawî

însanêkî dîl be destî bestiraw

ne pêkenînêkî be ser lêwewe u ne giryanêk
be sam wêstawe
ho, çi şîw u dolêkî qûl
ewende qûl ke însanî be qûlayî "Hejar" xulqanduwe
ho, çi şîwêk, hajey Qizl Wezan le demîda şîrîn u agirîne
be çeşnêkî wa ke derjête xakî êmewe
wek qasîdî dilî agirîn xelk ... [wuşeyek nabîstirê]
nizar u lêrewarî berrû be berokî çiyakanda heldekişên
êwaran her melêk hezar awazî efsaneyî dexwênê
ew efsananey wek laye layey daykêk wan ke be heway ewane
kurdistanî cuwan wurde wurde xew deybatewe
ewsa ke deruwaniye pêdeştîyekan
mezray sewzî tûtîn wek zenbeq raxiraw, çawit delawênnewe
be dirêjayî roj kiçan u kuran
be panayî ew deşte da areq derêjn
reşmalan le kwêstan
şwan le dewar u bilwêr be dem şwanewe
awazî xwênawî lê deda u be peroşêkî ewende gewre
ke Ferhadî qaremanî le baweşî Bêstûn da nuqmî xwên kird
u şîrîn ew şoxey rojgarî xoy u xunçey wulatekey le giyanî xoy
werez kird
ho, çikej u kêwêkî beriz
kam çekmey xwênawî detuwanê be naw rewezekanî da birwa

kuranî çawgelawêj rawkerî em rewezanen
u mehebetêkî ewende qûlîş le dilyan da decûlê
ke dax debate dilî” Selahedînewe”
be hîmasey efsaneyî tûreyewe ke dilî dujmin da dexurpênê
ho, çî kej u kêwêkî çeqîw dakutraw
çî xelkêkî serberiz
dostî hemwan u biray ême
hawal çende be emegî
emegêkî ewende mezin wekû taşberd le naw billêsey agir da
çî şîw u dolêkî qûl, çî awêkî agirîn
nizarekan be binarekan da rakişawin
tûtinekan deştayiyekanyan dapoşîwe
êwaran her melêk hezaran efsane dexwênê, hezaran u hezaran
emeye kurdistan, emeye kurdistan
ta ew wexte ke Qizil Wezan ajîne u xurrey dê
u estêrekan çaw le zewî dadegirn
berubûy rencî şanî xelkeket her zor bê
kurdistanî biraman her bijî